

Received / Makale Geliş Tarihi 18.12.2025
Published / Yayınlanma Tarihi 31.01.2026
Volume (Issue) Cilt (Sayı) 10 (62)
pp / ss 147-148

Kitap İnceleme
10.5281/zenodo.18445533
Mail: editor@pejoss.com

Yetkin Çakan

<https://orcid.org/0009-0001-4250-3525>

Iğdır Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Iğdır / TÜRKİYE

Tanzimat Edebiyatı'nda Kavram ve Tanım Tartışmaları

Yazar: Dinçer Öztürk

Gece Kitaplığı, Ankara 2020, 1. Baskı, 255 Sayfa, ISBN: 978-625-7702-42-3

Tanzimat, İslami bir devletin Batı'nın maddi dünyasında kendisine yer bulup bulamayacağı belirsizliğinden kurtulmak gayesiyle atılmış bir adımdır. Osmanlı Devleti, Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadar İslam'ı esas alan bir düzenle yönetilmiştir. Bu da en açık şekliyle kendisini dil üzerinde göstermiştir. O tarihe kadar Türkçeye geçmiş Arapça ve Farsça kavramlar Kur'an ve Hadis kaynaklarına dayalıdır. Fakat Tanzimat'ın ilanı ile Osmanlı klasik düzeninin yıkılması, Avrupa düşüncesinin etkisini göstermesi karşısında dönemin aydınları ve yöneticileri yeni bir anlam arayışına girerler. Fermanın ilanı ile medeniyet dilinin dışında yeni karşılaşılan durumları, yeni icat edilen düşünceleri, yeni ortaya konulan fikirleri karşılayabilmek için yeni kelimeler bulmaya çalışırlar. Tanzimat'a kadar dile giren kelimelere hassasiyet gösterilirken belli kriterler gözetilirken Tanzimat'tan sonra herhangi bir kriter bulunmaz. Bunun en büyük nedeni devletin Batı medeniyeti karşısında sanayi, teknoloji gibi alanlarda almış olduğu başarısızlıklardır. Batının hemen hemen her alan göstermiş olduğu

terakki ve Osmanlı Devleti'nin gelişme kat etmemesidir. Ancak dönemin aydınları söylemde baş edebilme çabalarına girmek gayesiyle Batı'ya ait kavramları almada tereddüt etmemişlerdir.

3 Kasım 1839'da reformist Mustafa Reşit Paşa'nın önderliğinde ilan edilen Tanzimat, Osmanlı Devleti'nin modernleşmesi açısından siyasal, sosyal, iktisadi ve hukuki alanlarda ciddi adımların atıldığı ve Şarklı formlardan Garplı formlara geçildiği bir dönemdir. Öğrenilmiş, yaşanmış bir kültürden vazgeçilerek öğrenilecek ve yaşanılacak bir kültüre ulaşmaya çalışılması, beraberinde ikilemi ve münakaşaları da getirir. Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile hayatın muhtelif alanlarında görülen değişiklikler, edebiyat alanında da kendisini gösterir. Bu şekilde edebiyatımıza yeni kavramlar girer. Bu kavramlar üzerinde de münakaşaların yaşanması kaçınılmaz olmuştur.

Tanzimat edebiyatı ifadesi de modern Türk edebiyatının kuruluş dönemini adlandırmada kullanılır. Bu adlandırma, modernleşmenin hızlı bir şekilde olması anlamında önemli bir etkiye sahip olan Tanzimat Fermanı'na göndermede bulunmaktadır. Dönemin aydınları, Batılılaşma olgusunu, edebiyat eserleri üzerinden yürütmeye ve bilhassa çeviri ile ilgilenmeye başladılar. Yapılan çeviriler sırasında karşılaşılan Batı menşeli kavramlara Türkçe karşılık bulma çabasına da girerler.

Birçok disiplinde temel arz eden kavram, sosyal bilimlerde de düşünce ve fikirlerin ortaya konması bağlamında önemlidir. Çünkü kavram, teorinin pratiğe dönüştürülmesi işlevini görür. Edebiyat incelemelerini de bir temele oturtmak için kavramlarda birlikteliğin sağlanması gereklidir. Editörlüğünü Erdoğan Erbay'ın yaptığı, "Tanzimat Edebiyatı'nda Tanım ve Kavram Tartışmaları" kitabında yazar Dinçer Öztürk, Tanzimat Dönemi'nde edebiyat, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda cereyan eden kavram ve tanım tartışmalarını açıklayıcı bir şekilde okurlarına sunmuştur.

Tanzimatın birinci dönem aydınları olarak kabul edilen Namık Kemal, Ziya Paşa, Şinasi, Ahmed Midhat Efendi, Şemseddin Sami ve ikinci dönem aydınlarından Rezaizade Mahmud Ekrem, Abdülhak Hamid Tarhan ve Muallim Naci gibi önemli isimlerin görüşlerini vermekle birlikte Bab-ı Ali Tercüme Odası hülefesından bu çalışmayla alakalı olanlar ile Münif Paşa ve Cevdet Paşa gibi isimlerinin görüşlerine de yer verilmiştir.

"Tanzimat Edebiyatı'nda Tanım ve Kavram Tartışmaları" Tanzimat Dönemi'nde tanım ve kavram üzerinden yapılan tartışmaları ortaya koyarken şair, yazar ve devlet adamlarının dergi, gazete ve eserlerinde konuyla ilgili olan bölümlerinden yararlanarak incelenmiştir.

Bu kitap; giriş, beş bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında kavram bakımından Tanzimat Dönemi ve beraberinde edebiyat alanına getirmiş olduğu tartışmalara değinilmiştir.

Birinci bölümde, Tanzimat Dönemi'nde Batı felsefesine bakış ile edebiyat ve felsefe ilişkisi, Tanzimat Dönemi'nde tercüme faaliyetleriyle Batı felsefesinin tanıtılması sosyolojik bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

Kitabın ikinci bölümünde edebi ve felsefi kavramlar; dil, edebiyat, felsefe, hikâye, roman, edebiyatın dili, şair, şiir, tenkit, akıl, tiyatro ele alınmıştır. Üçüncü bölümünde sosyal kavramlardan; ahlak, say, atalet, aile, tarih, raks, eğitim kavramları incelenmiştir. Dördüncü bölümünde de Tanzimat, adalet, devlet, hukuk, hürriyet, kanun, vatan, medeniyet, eşitlik, istikbal gibi siyasal kavramların dönemin aydınları tarafından nasıl karşılandığı ve bu kavramlara ne gibi anlamlar yüklendiği, benzer ve farklı taraflarıyla belirlenmeye çalışılmıştır.

Kitabın beşinci bölümünde ise, Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürebilmesi ve yaşanan olumsuzlukları ortadan kaldırabilmesi için gerekli görülen adımlar "Tanzimat Döneminde Terakki" üst başlığı altında; eğitim ile terakki, siyasi hürriyet ile terakki, birliktelik ile terakki, batı ve terakki, manevi terakki, maddi terakki, çalışma ile terakki, nüfus ile terakki, İslam ve terakki alt başlıklarıyla açıklığa kavuşturulmuştur.

Sonuç bölümünde ise Tanzimat'ın ilanı ile beraber edebiyatımıza giren kavramlar ve bu kavramlar üzerinde yapılan münakaşaların siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda yansımalarıyla varılan kanaatlere ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

Batılılaşma ve modernleşme anlamında bir reform programı ortaya koyan Tanzimat Fermanı'nı takip eden süreçte karşılaşılan yeni kavram ve tanımları belirlemek amacıyla yapılan tartışmaları okurların bilgisine sunan bu kitap, Tanzimat Edebiyatı'nın önemli bir meselesi olan kavram kargaşasını çözmeye yönelik girişilen gayretleri edebiyat dünyasının takdirine sunmaktadır.